

TRENDY SOCIÁLNÍHO ROZVOJE VENKOVA A PRACOVNÍKŮ V ZEMĚDĚLSTVÍ

Z. Krůček

KRŮČEK, Z. (Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha): *Trendy sociálního rozvoje venkova a pracovníků v zemědělství*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 20, 1984 (2) : 135-145.

Současné období a nejbližší léta představují druhou etapu sociálních změn, kterými prochází československá vesnice a její obyvatelé. V uplynulých letech bylo dosaženo řady pozitivních výsledků v zlepšování životních podmínek a životní úrovně venkovského a zemědělského obyvatelstva. V příspěvku jsou charakterizovány očekávané trendy vývoje volného času, občanské vybavenosti a venkovského prostoru v dalším období z hlediska plnění dlouhodobých úkolů sociálního rozvoje.

sociální rozvoj; vývojové trendy; venkov; zemědělství

Současné období i nejbližší léta lze charakterizovat jako druhou etapu sociálních změn, kterými prochází československá vesnice a její obyvatelé. Zatímco v první etapě to byly změny související se socialistickou přestavbou zemědělství a venkova, charakteristické především vysokou vnější dynamikou, ovlivňují nyní způsob života zemědělské a venkovské populace faktory vnitřní, navenek méně výrazné.

Pracovníci v zemědělství jsou na venkově profesionální menšinou, i když z hlediska hospodářské aktivity ve většině obcí je zemědělský podnik často jediným hospodářským subjektem. Podle posledního sčítání v roce 1980 žije obyvatelstvo ČSR v 4778 obcích. Od předposledního sčítání lidu v r. 1970 se jejich počet značně snížil. Připojením k městům nebo sloučením zaniklo 2733 obcí. Tím se změnila i velikostní struktura z hlediska počtu obyvatel. Zatímco v roce 1970 připadalo na jednu obec v průměru 1308 lidí a 10,5 km² celkové plochy, v roce 1980 již to bylo 2135 lidí a 16,5 km².

Na poklesu počtu obcí se samozřejmě nejvíce podílely ty nejmenší obce. Jako samostatné obce zanikly např. tři čtvrtiny obcí do 200 obyvatel, téměř polovina obcí s 200 až 499 obyvateli a pětina obcí s 500 až 999 obyvateli. Naopak jejich integrací se zvýšil počet obcí nad tisíc a měst nad deset tisíc obyvatel.

V celé ČSSR bylo v roce 1970 celkem 10 602 obcí a jejich počet se další integrací snížil na 7503. Většina nezemědělských pracovníků (cca 70 %) vyjíždí za zaměstnáním mimo bydliště, přitom však jsou ve svém venkovském bydlišti vysoce stabilizováni (tab. I a II). Výzkumy potvrdily, že zastavení urbanizační migrace není vyvoláno jen nedostatkem městských bytů, i kdyby teoreticky možnost přidělení bytu ve

I. Vyjíždka za prací podle jednotlivých kategorií obcí v roce 1980 — Number of persons seeking employment outside community according to community categories in 1980

Kategorie obcí	ČSR			SSR		
	úhrn ekonom. aktivních v tis.	z toho vyjíždějících za prací		úhrn ekonom. aktivních v tis.	z toho vyjíždějících za prací	
		v tis.	v %		v tis.	v %
Města	3601,0	627,9	17,4	1339,8	232,3	17,3
Aglomerované obce	291,0	193,9	66,6	24,7	18,0	72,9
Venkovské obce	1471,9	878,5	59,7	1120,4	779,6	69,6
Z toho: do 499 obyv.	300,1	205,2	68,4	135,9	102,6	75,5
500—999 obyv.	479,2	303,2	63,2	272,9	198,4	72,8
1000—1999 obyv.	491,8	291,4	59,3	385,6	265,4	68,8
Střediska osídlení míst. významu	1218,3	548,7	45,0	693,1	387,8	56,0
Nestřediskové obce	1087,5	715,2	65,8	654,9	484,3	74,0
Úhrn	5363,9	1700,1	31,7	2484,9	1029,2	41,4

Pramen: SLEPIČKA A.: Územní aspekty sociálně ekonomického rozvoje venkova. Zemědělská ekonomika, 29, 1983, č. 6.

městě nastala, uvažuje o přestěhování do města jen cca 10 % venkovské populace. Zde se však projevují výrazné rozdíly u žen, především u mladší generace, jejichž zájem přestěhovat se do města je dvojnásobně vyšší než u mužů.

Na tento zdánlivě nevýznamný faktor je třeba soustředit pozornost sociální politiky v nejbližších letech, neboť tato otázka souvisí s komplexním postavením ženy na venkově a možností uplatnění v zemědělství. Ženy, především vyšších věkových kategorií, pracují v zemědělství především v manuálních a méně kvalifikovaných profesích rostlinné a živočišné výroby a ve sféře řízení především v administrativě. Kvalifikované kategorie technicko-hospodářských pracovníků ze dvou třetin zastávají muži a kategorie mechanizátorů a traktoristů jsou výhradně zaměstnáním mužů.

To znamená, že mladé a v současné populaci v průměru vzdělanější ženy často nenacházejí v zemědělství očekávané uplatnění. A když k tomu připočteme, že dojíždění do práce mimo obec bydliště je těžko slčitelné s mateřskými povinnostmi žen, je u mladé generace žen do 30 let přání přestěhovat se do města reprezentováno 40 % dotázaných. Když k otázce pracovního uplatnění se přičlení ještě nevýhody životního způsobu žen pracujících v zemědělství — více času potřebného k péči o domácnost (větší domácnosti, menší využívání služeb, jiná struktura domácnosti), menší pomoc mužů ženám na velkově v domácnosti a menší možnost seberealizace ve volném čase — stává se otázka využití kvalifikovaných žen v zemědělství i jejich uplatnění na venkově v dalším období důležitou otázkou sociálního rozvoje a sociální politiky, kterou je nezbytné řešit stejně jako v předcházejících obdobích, kdy jsme řadou

II. Vyjíždka za prací podle jednotlivých sektorů v ČSR v roce 1980 — Number of persons seeking employment outside community according to sectors in the Czech Socialist Republic in 1980

Odvětví	Rok sčítání	Ekonomicky aktivní úhrnem	Z toho vyjíždějící z obce			Pracující v místě bydliště na 1000 ekonom. aktivních
			v tisících	v %	na 1000 ekonom. aktivních	
Zemědělství a lesnictví	1970	736,1	133,3	7,5	181	819
	1980	645,2	185,2	10,9	287	713
Průmysl a stavebnictví	1970	2460,1	1113,0	62,9	452	548
	1980	2659,1	988,0	58,5	371	629
Ostatní odvětví	1970	1787,6	522,8	29,6	292	708
	1980	2059,2	516,5	30,6	251	749
Celkem	1970	4983,8	1769,1	100,0	355	645
	1980	5363,8	1689,7	100,0	315	685

Pramen: Dojíždka do zaměstnání v ČSR podle odvětví v letech 1970 a 1980. Zprávy a rozborů Praha, ČSÚ 1982.

opatření dosáhli toho, že současné sociálně ekonomické postavení ženy na venkově a v zemědělství je nejenom nesrovnatelné s postavením ženy v kapitalistických státech, ale jsme na předním místě i mezi socialistickými státy.

Pozitivním výsledkem sociálního rozvoje na venkově a v zemědělství v uplynulých letech byl výrazný růst životní úrovně, který se projevil v úrovni příjmů a vydání a v růstu osobní spotřeby (tab. III a IV). Naopak v rozporu s tímto tempem růstu příjmů a osobní spotřeby byla společenská spotřeba, která je v průměru v zemědělství na podnikové úrovni nižší než v ostatních odvětvích národního hospodářství. Ovšem pouze kvantitativní pojetí bez podrobného rozboru není příliš přesné. Na jedné straně nacházíme v řadě obcí nedostatky v občanské vybavenosti a na druhé straně se třeba i ve stejných obcích setkáváme s nedostatečným využitím některých i nově vybudovaných prvků občanské vybavenosti. Na pozadí dosažené životní úrovně venkova a pracovníků v zemědělství je patrné, že materiální složky jsou v současném období v dočasném předstihu před subjektivním vědomím a uvědoměním, což bude třeba v dalším období překonávat a stává se to jedním z dalších prioritních úkolů budoucích let.

Obyvatelé vesnice, pracovníci v zemědělství, zvláště příslušníci starších generací, nestačili na dosavadní vývoj komplexně a přiměřeně reagovat a zachovávají si často dřívější vzorce chování, návyky i ve změněných životních podmínkách, kde často přestávají být funkční. Typickým příkladem je rozmach rodinné bytové výstavby, který často nejen že není doprovázen odpovídajícími kulturně estetickými požadavky na exteriér stavby a její začlenění do širších krajinných souvislostí, nýbrž mnohdy neznamená ani skutečnou změnu reálného způsobu bydlení a rodina v prostorné novostavbě zdaleka nevyužívá všech obytných

III. Celkové peněžní příjmy v domácnostech — průměry na hlavu v Kčs v letech
 sums in Czechoslovak crowns in 1977—1981 in the Czechoslovak Socialist Republic

	Dělníci					1977
	1977	1978	1979	1980	1981	
Hrubé peněžní příjmy úhrnem	100,0 19 763	100,0 22 167	100,0 22 624	100,0 22 494	100,0 23 977	100,0 23 089
Hrubé peněžní příjmy ze zaměstnání	14 915	16 680	17 082	17 123	18 130	17 354
Peněžní příjmy ze zemědělství	×	+	×	×	×	×
Z toho:						
Peněžní příjmy z JZD	164	181	195	178	234	85
Hrubé příjmy z mezd a platů	×	×	×	×	×	×
Jiné peněžní příjmy	2 859	2 974	3 110	3 106	3 363	3 117
Příjmy z nemoc. a soc. zabezpečení	2 100	2 061	2 250	2 310	2 461	2 056
— důchody	490	577	627	380	720	577
— přídavky na děti	1 071	963	1 035	1 330	1 191	971
Vybrané úspory	1 412	1 851	1 780	1 711	1 835	1 986
Výpůjčky a vrácené zálohy	187	233	227	204	202	315
Doplňkové půjčky	226	248	230	172	213	232
Daň ze mzdy	2 348	2 740	2 787	2 793	3 067	2 811
Naturální osobní spotřeba	482	567	600	639	665	449
Čisté peněžní příjmy	81,3 16 072	74,6 16 528	80,4 18 200	81,1 18 253	80,6 19 325	78,8 18 194

Pramen: Statistika životní úrovně domácností, I. díl, 1981, FSÚ 1982

plach nebo nákladného vnitřního zařízení. Někdy i určité druhy předmětů dlouhodobé spotřeby nejsou pořizovány pro uspokojení potřeb, ale spíše „na odiv“. Svou roli tu sehrála skutečnost, že město ztratilo v řadě aspektů hmotné životní úrovně svou tradiční funkci venkovského vzoru. Zatímco v dlouhodobě společenské perspektivě má naše společnost zcela jednoznačnou představu, jak dosaženou životní úroveň využít k naplnění cílů sociálního rozvoje naší společnosti, u jedinců, u kterých materiální složky dosažené životní úrovně předstihují jejich subjektivní uvědomění, dochází k hledání jejich „osobních“ cílů.

VOLNÝ ČAS A SOCIÁLNÍ ROZVOJ

V dalším období bude nutno zaměřit pozornost na strukturu volného času, která si u pracovníků v zemědělství nadále drží své charakteristické rysy. Především je to celkově méně volného času než ve městě, což

Zaměstnanci				Družstevní rolníci				
1978	1979	1980	1981	1977	1978	1979	1980	1981
100,0 25 129	100,0 25 855	100,0 25 660	100,0 26 801	100,0 18 558	100,0 20 789	100,0 21 518	100,0 21 317	100,0 22 440
19 030	19 459	19 299	20 453	×	×	×	×	×
×	×	×	×	11 191	12 664	12 792	13 152	13 602
110	133	174	136	10 910	12 332	12 507	12 839	13 226
×	×	×	×	2 426	2 613	2 699	2 371	2 906
3 037	3 183	3 332	3 462	2 941	2 999	3 255	3 296	3 415
1 999	2 138	2 225	2 366	2 332	2 372	2 492	2 522	2 680
621	670	355	762	690	844	938	609	984
895	955	1 314	1 115	1 149	1 005	1 090	1 408	1 222
2 425	2 595	2 246	2 253	1 627	2 100	2 302	2 066	2 112
290	269	265	269	231	186	274	248	202
237	216	344	228	142	227	178	184	203
3 199	3 246	3 209	3 526	388	432	377	311	497
519	584	663	682	1 181	1 307	1 400	1 403	1 561
77,6 19 497	77,8 20 113	78,9 20 259	79,1 21 206	93,5 17 351	92,1 19 151	95,1 19 769	93,4 19 916	93,5 20 987

u nezemědělského obyvatelstva vyplývá navíc z dojížděky do práce, a u obou skupin pak z péče o osobní hospodářství, domek atd. Navíc u starší generace přetrvává subjektivní hodnocení volného času a pokud není naplněn něčím podle jejich názoru užitečným, jde o čas promarněný. Ve vlastní struktuře volného času a při jeho celkově menším absolutním množství má vesnické obyvatelstvo a pracovníci v zemědělství stále nižší podíl aktivit, které přímo souvisejí s všestranným rozvojem lidské osobnosti (sebevzdělání, zájmová umělecká činnost, aktivní sport, kultura atd.) ve prospěch některých neintelektuálních činností (rodinné a sousedské styky, ruční práce, kutilství atd.) a pasívních forem přijímání kultury.

V oblasti kulturního života lze zachytit tyto základní tendence: soustavně klesá počet kulturních zařízení na venkově, zároveň rostou nároky obyvatel na kvalitu a různorodost kulturních programů, soustavně klesá návštěvnost základních kulturních zařízení a absolutní výdaje obyvatel za kulturu při stoupajícím vstupním dlouhodobě stagnují.

IV. Struktura peněžních vydání domácností v letech 1977—1980 v ČSSR — prů-
—1980 in the Czechoslovak Socialist Republic — per capita averages in Cz. crowns

	Dělníci					1977
	1977	1978	1979	1980	1981	
Hrubé peněžní příjmy úhrnem	19 763	22 167	22 624	22 494	23 977	23 089
Hrubá peněžní vydání úhrnem	19 644	22 060	22 430	22 421	23 833	22 997
Z toho:						
1. Potraviny, nápoje, veřejné stravování	5 636	6 052	6 116	5 996	6 261	5 929
2. Průmyslové zboží	5 557	6 406	6 386	6 191	6 158	6 689
3. Služby	2 301	2 558	2 685	2 881	3 091	3 092
4. Platby	3 915	4 554	4 711	4 869	5 142	4 516
5. Ostatní peněžní vydání	2 235	2 490	2 532	2 484	2 821	2 771
Z toho: vklady	2 059	2 280	2 343	2 317	2 609	2 553
Naturální osob, spotřeba	482	567	600	639	665	449
Naturální vydání celkem	106	158	188	181	196	136

Pramen: Statistika životní úrovně domácností, 1981, I. díl, FSÚ 1982

Mimo jiných obecně působících civilizačních faktorů se zde projevuje vliv televize. Televizní program se stal územně univerzálním médiem šíření kultury i celkového poznání na nejvyšší interpretační úrovni se stále se zvětšujícím časovým fondem vysílání. Televize podstatným způsobem určuje obecnou úroveň vkusu a nároků na „konzumaci“ kulturních programů a většina dotázaných pracovníků v zemědělství dává raději přednost televiznímu vysílání než místnímu kulturnímu představení.

Špičková zařízení se špičkovými programy a interprety se soustředila do největších měst a dostupnost těchto středisek kultury z okolního venkovského osídlení patří k souboru kritérií atraktivity bydlení v jejich zázemí. Z tohoto hlediska si nejstabilnější postavení ve struktuře kultury venkovské a zemědělské populace zachovává čtení knih — vybavenost obcí v tomto směru je na poměrně velmi dobré úrovni.

Způsob života zemědělské i venkovské populace v současném období poněkud více než v předchozím období ovlivňuje práce v osobním hospodářství a výrobní činnost drobných pěstitelů a chovatelů (tab. V). Tato výrobní činnost pomáhá v celostátním a hlavně v místním měřítku zlepšovat zásobování venkovského obyvatelstva potravinami. Je převážně zaměřena na naturální spotřebu. Zvyšuje i životní úroveň zemědělské a venkovské populace. Vedle těchto pozitivních stránek má tato činnost své negativní vlivy na způsob života, hlavně zkracováním volného času a času věnovaného kulturnímu rozvoji osobnosti vázaností pracovníků na toto hospodářství. Poněkud uvolňuje závislost rodin pracovníků na příjmech plynoucích z práce v zemědělském podniku.

Zaměstnanci				Družstevní rolníci				
1978	1979	1980	1981	1977	1978	1979	1980	1981
25 129	25 855	25 660	26 801	18 558	20 789	21 518	21 317	22 440
25 029	25 794	25 554	26 718	18 398	20 582	21 352	21 093	22 367
6 291	6 325	6 169	6 517	4 974	5 456	5 555	5 476	5 614
7 237	7 628	7 378	7 347	6 439	7 324	7 639	7 349	7 336
3 463	3 515	3 637	4 039	1 998	2 242	2 332	2 544	2 642
5 153	5 345	5 415	5 647	1 936	2 261	2 366	2 450	2 583
2 885	2 981	2 955	3 168	3 051	3 299	3 460	3 274	3 692
2 679	2 747	2 654	2 905	2 606	2 809	2 908	2 763	3 703
519	584	663	682	1 181	1 307	1 400	1 408	1 561
229	225	236	269	95	171	202	208	229

Zvláštní složku soustředěného volného času tvoří víkendy a dovolená. I zde jsou výrazné rozdíly ve využívání tohoto volného mimopracovního času. Zatímco pro městský způsob života je typické, že značná část obyvatel opouští své bydliště, u venkovské a zemědělské populace je tomu naopak a toto souvislé volno je využíváno k zabezpečení různých prací a podle potřeby těchto prací je i čerpáno. Pozitivní ve struktuře volného času obyvatel venkova a pracujících v zemědělství je větší množství formálních a neformálních sociálních kontaktů proti v současném období převažujícím individualistickým tendencím městského obyvatelstva, zvláště ve velkých městech. Jinak celkově nepříznivá struktura volného času z hlediska všestranného rozvoje osobnosti nemůže být spojována pouze s nižší vybaveností venkovských obcí, nýbrž souvisí s komplexním rozvojem a formováním životního způsobu a ideovým rozvojem lidí, jemuž je třeba věnovat prvořadou pozornost.

Z uvedených zjištění je patrné, že struktura volného času, která vedle složky práce tvoří druhou nejvýznamnější složku způsobu života, se na rozdíl od sféry práce ve své náplni mění relativně velmi pomalu, přičemž je opět výrazný rozdíl mezi muži a ženami, neboť současný život na venkově a práce v zemědělství nabízí mužům ve srovnání s ženami nejen kvalifikovanější profese ve zprůmyslňujícím se zemědělství, nýbrž i atraktivnější prvky neprofesionálního charakteru. Jde především o možnost péče o rodinný domek a domácí hospodářství, kde vedle bezprostřední tvorby užitných hodnot nacházejí muži i bohaté momenty seberealizace.

V. Rozsah úhrnného časového fondu věnovaného práci v osobním hospodářství (o. h.) podle společenských kategorií — The total time spent in work on private plots according to social categories

	Osoby úhrnem	Dělníci	Zaměst- nanci	Druž- stevní rolníci	Důchodci	Ženy v do- mácnosti
Počty osob	23 378	8 415	6 951	1 222	3 789	1 245
%	100,0	36,0	29,7	5,2	16,2	5,3
Práce v o. h. u 1 os. osoby v min	27	24	12	65	60	22
Podíl na denním časo- vém fondu v %	1,9	1,7	0,8	4,5	4,2	1,5
Úhrnný časový fond věnovaný práci v o. h. v min	631 206	201 960	83 412	79 430	227 340	27 390
V % k celé populaci ČSR	100,0	32,0	13,2	12,6	36,0	4,3

Pramen: Výsledky výběrového šetření o využití času v r. 1979–1980 v ČSR, I. díl, ČSÚ 1981

OBČANSKÁ VYBAVENOST A SOCIÁLNÍ ROZVOJ

Důležitou otázkou sociálního rozvoje na venkově je a v souvislosti s dalším odstraňováním sociálně ekonomických rozdílů bude problematika rozvoje služeb. S dosaženou životní úrovní, vybaveností a technizací domácností a rozšiřujícím se spektrem aktivit obyvatelstva vzrůstají nároky na služby. Uspokojování těchto nároků závisí na dostupnosti potřebných zařízení, na jejich rozmístění, kapacitě, profesní struktuře atd. Frekvence potřeby služeb je mimořádně rozsáhlá, od každodenních až po zcela výjimečné a jedinečné. Této frekvenci také odpovídá určitá úroveň rentability funkce a provozu zařízení služeb.

Snahy po ekonomické i funkční efektivnosti zařízení terciálního sektoru směřují k vyšší koncentraci, od zařízení každodenní potřeby v nižších centrech, zařízení občasné potřeby až zařízení jedinečná ve vyšších a největších centrech. Funkční kvalita řady těchto zařízení je spojena se stupněm jejich komplexnosti, jejich využití potom s dostatečným minimálním počtem obyvatelstva. Hlavně v řídkém osídlení a v okrajových polohách si taková zařízení vytvářejí plošně spádové obvody a docházkové, resp. dojížďkové vzdálenosti neúměrně vzrůstají. Např. architekti a projektanti dospívají ve svých pracích k závěrům, že komplex zařízení občanské vybavenosti denní potřeby vyžaduje spádový obvod až 20 tisíc obyvatel, má-li se přibližovat nabídce a kvalitě těchto zařízení ve městech, což je z hlediska zabezpečení potřeb zemědělských pracovníků, zvláště pracujících v odlehlých oblastech, naprosto nereálné.

Pro vývoj struktury osídlení venkovského prostoru bude v dalších letech určující pracovní a obslužná atraktivita střediskových obcí, včetně jejich dobře dostupného zázemí. Stále významnější roli zde bude hrát i kvalitní životní, hlavně obytné prostředí. V rámci této střediskové

struktury osídlení lze zřejmě ekonomicky nejefektivněji a tedy nej-
hospodárněji realizovat potřeby sociálního rozvoje.

Střediska osídlení místního významu a ostatní rozvojová sídla bu-
dou stále více krystalizačními jádry transformace venkovského osídlení.
Do těchto sídel se koncentruje kromě zemědělské výroby také rozho-
dující podíl zařízení ostatních výrobních aktivit (zpracovatelského prů-
myslu, místního průmyslu, komunálních služeb) i zařízení nevýrobních
služeb a občanského vybavení (základní školy, zdravotní střediska, ná-
kupní střediska atd.). Posilování vlastní hospodářsko-výrobní základny
těchto sídel a zvyšování úrovně jejich vybavení vytváří spolu s dobrým
dopravním spojením s městy a průmyslovými středisky vhodné pod-
mínky pro jejich příznivý demografický vývoj a obyvatelstva těchto sí-
del bude proto zpravidla přibývat.

Význam regresivních sídel (ostatních nestřediskových sídel) je dán
především jejich velkým počtem a tedy také jejich značným podílem
na celkovém počtu venkovského obyvatelstva a na stavebním, zejména
bytovém fondu. Protože tato sídla poskytují jen nepočetné pracovní pří-
ležitosti (např. ve specializované provozovně živočišné výroby) a často
nemají ani základní vybavení (prodejnu smíšeným zbožím, pohostinství,
jesle nebo mateřskou školku), musí převážná část praceschopného
i ostatního obyvatelstva denně docházet či dojíždět za prací i vybavením
mimo místo svého bydliště. Je proto přirozené, že se počet obyvatelstva
těchto sídel snižuje, mladí lidé odcházejí a při stále větším podílu dů-
chodců obyvatelstvo „stárne“.

Tato sídla však nelze považovat jednoduše za „odepsaná“ a pone-
chat je jejich osudu. Obyvatelstvu malých sídel, převážně příslušnému
k zemědělství, s vysokým podílem nejstarších věkových skupin, bude
nutno co nejvíce usnadnit zejména dostupnost občanského vybavení den-
ní a časté potřeby (zorganizováním dopravního spojení s nejbližší stře-
diskovou obcí, zdokonalením soustavy pojízdných zařízení a prodejen,
knihoven, sociálních služeb, lékařské péče aj.).

V souvislosti s postupnou diferenciací v soustavě venkovského
osídlení vznikají i otázky podílu pracovníků v zemědělství na společen-
ské spotřebě obyvatelstva. Z hlediska jednotlivce je podíl na této spotře-
bě nižší, ale z hlediska společnosti jsou náklady na tento podíl vyšší.
Ekonomická hlediska zřízení infrastruktury se projevují jednak v in-
vestičních nákladech, jednak v provozu zařízení.

V řadě prací se ukazuje, že z hlediska výstavby a provozu jednotli-
vých zařízení nevýrobního sektoru (služeb) je zvětšování jejich veli-
kosti ekonomicky výhodné. Snižují se např. náklady na jednoho žáka
základních stupňů škol, klesají náklady na výstavbu kulturních domů na
jednoho obyvatele v závislosti na velikosti zařízení a velikosti obce.

Obdobně je tomu u služeb místního hospodářství, administrativních
budov atd. Nevýhody zvětšování se projevují až při nadměrné kon-
centraci, případně jsou důsledkem nezvládnutí technických i organizač-
ních stránek velkých zařízení. I tu je ovšem třeba znovu dodat, že eko-
nomická hlediska by neměla být jediná, která rozhodují o existenci či
velikosti určitého zařízení infrastruktury, zejména pak ne v případě
tzv. základních stupňů vybavenosti (prodejna, škola, zdravotnické za-
řízení).

Na přetváření, účelné využití a další rozvoj venkovského prostoru budou mít v blízké perspektivě rozhodující vliv zejména zemědělská výroba, rekreace a doprava. Zemědělská výroba ovlivní jak utváření sítě venkovských sídel a jejich urbanistickou strukturu, tak využití a uspořádání, vzhled a ostatní vlastnosti krajiny a jejích složek. Zemědělství zůstane nadále hlavní výrobně ekonomickou funkcí venkovského prostoru, přestože ve většině venkovských sídel bude mít převahu obyvatelstvo závislé na ostatních odvětvích.

Organizace zemědělské výroby, velikost a struktura nadpodnikových útvarů (kooperačních obvodů a seskupení a jejich sídel) a podniková a vnitropodniková organizace (velikost JZD, státních statků, výrobně organizačních jednotek provozů a středisek) bude mít značný vliv na kategorizaci sídel, jejich vzájemné vztahy a formu přestavby. Určující roli sehraje zemědělská výroba v procesu přetváření zemědělsky využívaných ploch. Na pojetí hospodářsko-technických úprav pozemků do značné míry závisí budoucí vzhled a celková kulturní úroveň krajiny.

Rozložení zemědělské výroby, lépe řečeno koncentrované a specializované zemědělské výroby ve venkovském prostoru naznačuje, že tato výroba má a bude mít rostoucí důsledky pro krajinu. Je obecně známo, jak závažné důsledky vznikají při využívání a organizaci půdního fondu, při chemizaci, při velkých koncentracích v živočišné výrobě, v zemědělské dopravě atd. Zemědělská výroba sice na jedné straně působí pozitivně na životní prostředí, na jeho přírodní složky, na druhé straně však vytváří další intenzifikace zemědělské výroby skutečná i potenciální rizika.

Lze říci, že již dnes a při dnešní organizaci zemědělské výroby zemědělství v řadě případů v daleko větší míře působí na krajinu, na ekologické zákonitosti, než na vlastní sídelní strukturu. Je opravdu nutné co nejdříve uvést do souladu tyto dva celospolečenské požadavky: jestliže socialistická zemědělská výroba musí zabezpečit společenskou objednávku v oblasti výživy, jestliže musí zabezpečit produkci pro udržení vysoké úrovně spotřeby potravin, pak také musí splnit další celospolečenskou, neméně významnou „objednávku“ — a to své mimoprodukční funkce ve vztahu k životnímu prostředí, především k jeho přírodním složkám.

Rekreace obyvatel měst, zejména krátkodobá (víkendy), rekreace spojená s pobytem na chatě či chalupě se stala samozřejmou součástí venkovských sídel a krajiny. Růst podílu volného času, změny ve způsobu života a charakteru práce i pracovníků v zemědělství (především u mladé generace) a zvyšování jejich mobility povedou v budoucnosti ještě k většímu tlaku na využití venkovského prostoru pro oddech a zotavení.

Stále významnější roli sehrává v rozvoji venkovského prostoru doprava. Potřebnost jejího rozvinutí a spolehlivého fungování je známena jak rozsahem zemědělské přepravy (v zemědělství je přepravován ročně větší objem hmot než ve všech ostatních odvětvích národního hospodářství dohromady), tak rozvojem přepravy osob. Nejde přitom jen o dojížděku za prací do měst, nýbrž také o cesty do zaměstnání v zemědělství, o cesty za službami a za kulturou atd. Zdokonalení systému obsluhy venkovského obyvatelstva je také klíčem k řešení řady dalších

problémů (soustředění občanského vybavení do rozvojových sídel, zintenzívnění vztahů mezi městem a venkovem, zpřístupnění odlehlých osad při cestách za vybavením aj.).

Celkově je nutno v dalším období počítat s přechodem od kvantitativních faktorů a charakteristik sociálního rozvoje ke kvalitativním. Znamená to v podstatě orientaci na efektivní a co nejhospodárnější reprodukci celého hmotného prostředí bez větších kvantitativních a strukturálních změn, vyžadujících investice, materiál i energii, při omezování přepravy osob i materiálů. Je nutno více využívat přírodních zdrojů, potravin, ale také lidského potenciálu. Tlak politických, ekonomických a ekologických faktorů bude zřejmě narůstat a to si vyžádá i v oblasti sociálního rozvoje všechny tyto faktory respektovat a zvažovat a přitom postupně naplňovat stanovený komplexní cíl, tj. všestranný harmonický rozvoj osobnosti člověka v rámci společnosti. Z hlediska odvětví zemědělství a výživy to znamená především odstraňování neopodstatněných sociálně ekonomických rozdílů vůči pracovníkům ostatních odvětví národního hospodářství, případně kompenzaci těchto rozdílů formou preference v jiných oblastech sociálního rozvoje.

Došlo dne 10. 1. 1984

КРУЧЕК, З. (Научно-исследовательский институт экономики и продовольствия, Прага): Тренды социального развития деревни и работников в сельском хозяйстве. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 20, 1984 (2) : 135-145.

Настоящий период и ближайшие годы представляют второй этап социальных изменений, через которые проходят чехословацкая деревня и ее население. За прошедшие годы был достигнут ряд положительных результатов в области улучшения жизненных условий и жизненного уровня деревенского и сельскохозяйственного населения. В статье характеризованы ожидаемые тренды развития времени досуга, гражданская оснащенность и деревенской среды в дальнейший период с аспекта выполнения долгосрочных заданий социального развития.

социальное развитие; тренды развития; деревня; сельское хозяйство

KRŮČEK, Z. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Praha): *Trends of Social Development of Villages and Workers in Agriculture*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 20, 1984 (2) : 135-145.

The present period and forthcoming years represent the second stage of social changes which the Czechoslovak village and its inhabitants are to undergo. During the recent years a series of positive results in improving the living conditions and standard of the rural and agricultural population have been reached. Expected trends of development are characterized in the sphere of leisure time, social infrastructure and in rural regions in the forthcoming period from the aspect of fulfilling the long-term targets of the social development.

social development; developmental trends; rural regions; agriculture

Adresa autora:

Ing. Zdeněk Krůček, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1
